

MIGRACIJA TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHİYATI

M. F. Salohiddinova

Tarix mutaxassisligi I kurs magistranti Farg'ona Davlat Universiteti O'zbekiston, Farg'ona

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar:

migratsiya, migratsiya tushunchasi, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, aholi soni, migratsiya xususiyatlari.

Annotatsiya

Maqolada migratsiya tushunchasi, uning turlari to'g'risidagi m'lumotlar tahlil qilingan. Migratsiyaning mazmun mohiyati, tashqi va ichki migratsiyaga taqsimlanishi, mamlakatlar aholisining soni va tarkibiga bo'ladigan ta'siri nuqtai nazardan tashqi migratsiyalarning ahamiyati hamda tashqi migratsiya katta hajmga ega mamlakatlarda, uning aholi soni va tarkibiga bo'lgan ta'siri tadqiq etilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Ma'lumki, rivojlanayotgan mamlakatlarda migratsiyaning an'anaviy qarashlari asosiy e'tiborni tortadi besh turdagi harakatlar, ular barchasini ifodalaydi degan taxminga ko'ra mumkin bo'lgan jihatlar; qishloqdan shaharga migratsiya; mavsumiy harakat; ish o'rinlarini qidirishda malakasiz mehnat; "miya ketishi" fenomeni va qochqinlarni yaratish. Ushbu holatlarning har biri aholi harakatining ma'lum bir turini ifodalaydi va empirik dalillar ushbu besh tomonlama kontseptsiyani qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Deyarli barcha rivojlanayotgan mamlakatlar tez sur'atlar bilan shaharga aylanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Ikkinchi jahon urushi tugaganidan beri urbanizatsiya muammolariga hissa qo'shgan harakatlar milliy chegaralar ichida va undan tashqarida mavsumiy mehnat ko'plab mintaqalarda bandlik shakllarini shakllantirdi. Amerika Qo'shma Shtatlardagi meksikalik muhojirlar, Germaniya va Avstriyadagi turklar va yugoslavlar, Frantsiyadagi jazoirliklar va boshqalar kabi malakasiz yoki yarim malakali ishchilarning migratsiyasi ko'pincha kambag'al mamlakatlardan ishchilar harakatining asosiy namunasi sifatida qaraladi¹. Odatda malakali ishchilarni ilg'or jamiyatlarga jalb qilish deb ta'riflangan "miyaning oqishi" malakali migratsiya har doim "drenaj" bo'ladi, degan fikrni keltirib chiqardi². Nihoyat, hamma beshinchi namunaning, ya'ni siyosiy qochqinlarning muhimligini tan oladi, chunki ular Hindistondagi yirik to'qnashuvlar natijasida eng keskin tarzda yaratilgan.

Sharqiy Evropada, Falastinda hamda boshqa joylarda ushbu harakat shakllarining umumiy xarakteristikasi - bundan mustasno, ehtimol qochqinlar uchun - ular faqat jamiyat, iqtisodiyot yoki siyosatning alohida sohalariga ta'sir qiladi; ular asosan iqtisodiy yoki siyosiy rag'batlar bilan rag'batlantirish ma'nosida o'lchovsizdir; va ular kamdan-kam hollarda hamjamiyatlarni yuborish yoki qabul qilishda siyosiy faoliyat yoki iqtisodiy faoliyatda markaziy o'rin tutadi. Aytish mumkinki,

¹ Martin Baldwin-Edwards. Migration in the Middle East and Mediterranean.-Athens: GCIM, 2005.- P.4.

² Абдураззақова М. XX аср иккинчи ярми жаҳон тарихи.-Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.-Б.8.

rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro migratsiyaning mashhur tasvirlari hanuzgacha bunday harakatlarni siyosiy o'zgarishlar va milliy rivojlanishning markaziy masalalari uchun periferik ahamiyatga ega deb hisoblaydi.

Migratsiyaning yana bir o'ziga xos shakli mavjud bo'lib, u boshqa besh shakldan keskin farq qiladi va shu bilan birga donor va retsipiyentlar uchun ham siyosat, ham iqtisodiyotning markaziy xususiyatini tashkil etadi, ya'ni rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi mehnat migratsiyasi hisoblanadi³. Ushbu jihat Yaqin Sharqdagi ishchilarning yangi harakati va bu harakatni qo'llab-quvvatlovchi asosiy siyosiy va iqtisodiy imperativlar tomonidan namoyon bo'ladi.

Yaqin Sharqdagi mehnat migratsiyasi muammosi shu kungacha dolzarb bo'lib kelgan siyosiy tahlilchilar, iqtisodchilar va soha mutaxassislari tomonidan ko'p e'tiborga olinmaydi. Siyosatshunoslar arab davlatlarining madaniy bir xilligi, ularning Isroil bilan ziddiyatlari va neft narxlari bo'yicha bahslarga e'tibor qaratishadi. Iqtisodchilar odatda makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga, yangi neft narxlarining ta'siriga yoki u yoki bu mamlakat uchun tarmoq muammolariga e'tibor berishadi. Hudud mutaxassislari mintaqaning tavsifiy jihatdan boy tahlillarini taqdim etdilar, ammo yangi ishchi harakatining aniq oqibatlari haqida unchalik tashvishlanmadilar. Shunga qaramay, so'nggi yillarda migratsiya tendentsiyalarida milliy va mintaqaviy oqibatlarga olib keladigan sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi⁴. Ushbu migratsiya boshqa arab davlatlarida misrlik ishchilar hukmronlik qiladigan murakkab oqimlar tarmog'i bilan tavsiflanadi.

Yaqin Sharqdagi migratsiyaning qisqacha tavsifi mintaqaning siyosiy iqtisodiga va muqarrar ravishda yuzaga keladigan siyosat masalalariga kirish bo'lishi mumkin. Ushbu migratsiyaning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: Birinchidan, bu rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi oqim namunasidir; ishchi kuchi tashqariga migratsiya emas, balki mintaqa ichida qolmoqda.

Ikkinchidan, u faqat malakali yoki malakasiz mehnatdan iborat emas; ishchi kuchining butun tarkibi bu harakatda ishtirok etadi va o'z navbatida ta'sir qiladi.

Uchinchidan, tabiatan doimiy emas, balki vaqtinchalik, odatda bir yildan to'rt yilgacha.

To'rtinchidan, u asosiy iqtisodiy va tomonidan ishlab chiqariladi va saqlanadi harakatga turtki beruvchi siyosiy kuchlar va qoidalar oqimlarni ushlab turish uchun.

Beshinchidan, u barcha tomonlar tomonidan aniq belgi sifatida tan olingan mintaqaning siyosiy iqtisodi, bunda ham siyosiy, ham iqtisodiy o'lchovlarga teng vazn beriladi.

Oltinchidan, siyosatni ishlab chiquvchi doiralardagi bu tasavvurlar iqtisodiy imperativlar bilan ta'minlanadi; Ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklif ishchi kuchi harakatini tartibga solish va yengillashtirish bo'yicha siyosat choralariga bosim o'tkazadigan asosiy mantiqiy asos yaratadi.

Birgalikda, Yaqin Sharqdagi migratsiyaning oltita xususiyati mintaqadagi iqtisod turlariga xos bo'lgan naqsh hosil qiladi. Madaniy o'xshashliklar faqat ushbu naqshlarga yordam beradi, iqtisodiy va siyosiy omillarning o'zaro bog'liqligi yangi ishchi harakatlarini shakllantiradi va o'z navbatida mintaqaning siyosatini ham, iqtisodiyotini ham chuqur oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan tarzda o'zgartirishi mumkin. Bu migratsiyaning xarajati va foydasi boshqa joylarda ko'rib chiqilgan⁵. Bu erda biz migratsiya jarayonlarini tahlil qilishning kontseptual yondashuvlariga taalluqli xarakterli xususiyatlarga e'tibor qaratamiz.

1973 yil oktabrdagi neft inqirozi katta e'tiborni tortdi. Darhaqiqat, aholisi eng ko'p bo'lgan mamlakatlar

³ Situation Report on International Migration in East and South-East Asia / Regional Thematic Working Group on International Migration including Human Trafficking. –Bangkok: IOM, 2008.-P.34.

⁴ Эргашев Ш. Жаҳон тарихи: (Янги давр. II қисм. 1800-1918 йиллар).-Тошкент: O'zbekiston, 2015.-Б.43.

⁵ Migration processes among developing countries: the Middle East.-USA: Massachusetts Institute of Technology, 1998.- P.22.

tabiiy resurslar bo'yicha eng kambag'al, eng boy mamlakatlar esa aholi soni bo'yicha eng kam. Bundan tashqari, texnologik rivojlanish darajasi va ishchi kuchi xususiyatlarida katta farqlar mavjud. Aholi soni bo'yicha eng yirik davlatlar umumiy bilim va ko'nikmalar bo'yicha eng rivojlangan davlatlardir⁶. Kichikroq, ammo boyroq mamlakatlar uchun ishchi kuchining mavjudligi iqtisodiy rivojlanishning yagona eng muhim cheklovidir. Yillar davomida bu farqlar milliy chegaralar bo'ylab migratsiyaning keskin shakllariga va malakali va malakasiz ishchi kuchining harakatchanligiga yordam berdi. Ko'p jihatdan Yaqin Sharq arablari yopiq tizim bo'lib, demografik xususiyatlarga keng ko'lamlı chet elga chiqish ta'sir qilmagan. Deyarli barcha milliy chegaralar bo'ylab harakat mintaqa ichida va odatda vaqtinchalik davom etadi. Shu nuqtai nazardan, migratsiya holatlarining to'rtta turini ajratib ko'rsatish mumkin, ularning har biri kadrlar tarkibi va ularga tegishli ta'sirlarga ko'ra farqlanadi:

1. Asosan malakali yoki professional ishchilarni eksport qiluvchi mamlakatlar (eng muhimi, Misr, shuningdek, Livan va Iordaniya)
2. Ishchi kuchining katta yoki muhim qismini, xususan malakali ishchilarni import qiluvchi mamlakatlar (Quvayt, Saudiya Arabistoni, Liviya va Fors ko'rfazi mintaqasidagi arab davlatlari);
3. Nisbatan malakasiz ishchilarni eksport qiluvchi mamlakatlar (Asosan Jazoir).

Misrlik ishchi kuchiga bo'lgan talab misrliklarning G'arb texnologiyalari va arab talablari o'rtasida vositachi sifatidagi uzoq yillik roli bilan yanada mustahkamlanadi - Yaqin Sharqda so'nggi yigirma yil ichida texnologiya transferining ikki bosqichli oqimi rivojlandi. Misrga va Misrdan boshqa arab mamlakatlariga sanoat davlatlari. Texnologik transferlarda misrliklarning vositachilik roli neft narxining oshishi ortidan neftga boy davlatlarda G'arb texnologiyalariga talab ortishi bilan yana bir bor mustahkamlandi.

Bundan tashqari, ba'zi noiqtisodiy omillar Misr ishchi kuchiga bo'lgan talabga ta'sir qiladi. Ish kuchi sohasida Misrning afzalligi madaniy o'xshashlikda bo'lib, yashash va begona muhitga moslashish qiyinchiliklarini kamaytiradi. Garchi boshqa arab davlatlari boshqa joylardan, xususan, Eron, Pokiston va Hindistondan ishchi kuchini import qilsalar ham, Misr ishchi kuchi aniqroq ma'qul. Shunday qilib, mamlakatning Yaqin Sharqdagi siyosiy etakchilikning an'anaviy roli, shubhasiz, misrlik ishchi kuchiga bo'lgan talabga hissa qo'shadigan muhim sotsiologik mulohazadir.

Misr uzoq vaqtdan beri mintaqaviy siyosatning yo'nalishlarini belgilab berdi, mafkuraviy munozaralarni shakllantirdi va butun arab dunyosida aloqa markazi bo'lib xizmat qildi. Misrning boshqa barcha arab davlatlarining ta'lim talablariga javob beradigan mintaqadagi madaniy yetakchi sifatidagi pozitsiyasi chambarchas bog'liq⁷.

Ammo ishchi kuchi oqimi qisman misrliklarning taklifi va boshqa arab davlatlarining talabi bilan belgilanadi. Migratsiya donor uchun ham, oluvchi uchun ham tashqi siyosatning bilvosita va ko'pincha beixtiyor vositasiga aylandi. Mintaqaviy siyosat va migratsiya naqshlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Arablar o'rtasidagi yomon munosabatlar davri o'z aksini topdi migratsiyaning qisqarishi; vaqti-vaqti bilan arablararo keskinlashuvlar oqimlarni tezlashtirdi. Masalan, 1969-1973 yillarda va yana 1975-1976 yillarda misrliklarning Liviyağa keng ko'lamlı ko'chishi Liviya-Misr iqtisodiy va siyosiy hamkorligining eng yaqin davriga to'g'ri keldi. 1973 yildan beri mehnat muhojirlari masalasidan Misr ham, Liviya ham siyosiy vosita sifatida foydalanilgan. Ikki davlat o'rtasidagi davriy to'qnashuvlar ikkalasi uchun ham ishchi harakatining ahamiyatiga e'tibor qaratdi.

Yaqin Sharqda siyosiy maqsadlar uzoq vaqtdan beri iqtisodiy ustuvorliklarga ega bo'lib, iqtisodiy siyosatni shakllantirgan. Agar migratsiya siyosiy qurol sifatida qaralsa, arab mamlakatlaridagi misrlik ishchilar soni mintaqadagi barcha davlatlar uchun eng jiddiy tashqi siyosat muammolaridan biriga

⁶ Migration processes among developing countries: the Middle East.-USA: Massachusetts Institute of Technology, 1998.- P.23.

⁷ Nuriddinov E.Z., Mirzayev G'.R. Jahon tarixi.-Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2021.-B.45.

aylanishi mumkin.

XVIII-XIX asrlarda demografik jarayonlarning rivojlanishi o'z navbatida davlatlararo savdo aloqalarining rivojlanishini, kemalar bandorgohlarining paydo bo'lishi, sanoatlashgan mintaqalarning shakllanishida ham muhim o'rin tutdi. Bu davrda emigrantlar faolligida Yevropa davlatlari yetakchilik qildi. Jumladan, Yevropadagi emigrantlar soni bo'yicha birinchi o'rinni Buyuk Britaniya egallagan 1815-1900 yillar qariyb 13 mln. kishi emigratsiya qilingan. Ularning aksariyat qismi AQSh (65%), Kanada (15%), Avstraliya (9%), Janubiy Amerikaga (5%) chiqib ketishgan⁸. Ikkinchi o'rinni Germaniya egallab, 1841 yildan to 1900 yilga qadar 4853 ming kishi emigratsiya etilgan. Bu davrda italiyaliklarning emigratsiyasi o'ziga xos bo'lib, mavsumiy ko'rinishga ega bo'lgan va mohiyatan mayatniksimon migratsiyaga o'xshab ketadi, ya'ni ulardan quruvchilar, yer o'zlashtiruvchilar Avstriya, Bolqon yarim oroli davlatlari, Shveysariya, Frantsiya kabi davlatlarga erta bahordan ketishib, kech kuzda qaytishgan.

Doimiy emigrantlar oqimi esa Argentina, Braziliya va AQShga yo'naltirilgan. Shunday qilib, italiyalik emigrantlar qit'alar bo'yicha taqsimoti Amerikaga – 80%, Afrikaga – 19%, Osiyoga – 0,5%, Avstraliyaga – 0,5% ni tashkil etgan. 1900 yillardan 1939 yilgacha Yevropadagi emigratsiya jarayonlarini Shimoliy Yevropa davlatlari davom ettirdi. Bu davrda Shveysiyadan 305 ming, Norvegiyadan 360 ming, Daniyadan 206 ming emigrant chiqib ketgan. Ikkinchi jahon urushi davrida Yevropadagi migratsiya jarayonlari nihoyatda tartibsiz kechgan. Kishilar yoppasiga xavfsiz hududlarga ko'chirilgan. Ammo, urush Yevropaning deyarli barcha hududini qamrab oldi. Siyosiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lganligi bois, bu migratsiya jarayonlari vaqtinchalik ko'rinishga ega bo'ldi.

XX asrga kelib demografik jaaryonlar nihoyat murakkab ko'rinishga ega bo'lib qoldi. Insoniyat tarixida katta o'rin egallagan ikkita jahon urushini boshidan kechirishiga qaramay, dunyo aholisi 1900-1950 yillar davomida 50 yil ichida 440 mln. kishiga ko'paygan bo'lsa, 1950-1980 yillardagi 30 yil ichida 2,1 martaga ko'paydi. Shuningdek, o'tgan XX asrning 50 yillariga nisbatan 1990 yillarda 3571 mln. ga, 2000 yilda 4436 mln. kishiga ko'paydi⁹.

Albatta, alohida qit'alar, mintaqalar aholisining qayta barpo bo'lishida hududlardagi siyosiy, iqtisodiy, ekologik vaziyatlar ham muhim o'rin tutadi. Bo'lib o'tgan jahon urushlari barobarida fan-texnika inqilobi, yangi yerlarning mineral-xomashyo resurslarining beayov o'zlashtirilishi oqibatida global muammolar yuzaga keldi. Natijada rivojlangan mamlakatlarning aksariyatida depopulyatsiya, ya'ni «demografik inqiroz» yuzaga kelgan bo'lsa, boshqa ba'zi davlatlarda esa «demografik portlash» holati sodir bo'lmoqda. Jumladan, BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2025 yilga borib, Xitoy aholisi 1569,6 mln. kishiga Hindiston aholisi 1384,6 mln. kishiga yetishi bashorat qilinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, XX asrning ikkinchi yarmida shu kabi yangi geografik omillar ta'sirida tashqi migratsiyada keskin o'zgarishlar yuz berdi. Bu urushdan keyingi davrda tinch xo'jalik yuritishda mehnat resurslariga ehtiyojning ortishi bilan bog'liq bo'ldi.

Adabiyotlar:

1. Абдураззақова М. XX аср иккинчи ярми жаҳон тарихи.-Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.-Б.8.
2. Situation Report on International Migration in East and South-East Asia / Regional Thematic Working Group on International Migration including Human Trafficking. –Bangkok: IOM, 2008.-P.34.
3. Эргашев Ш. Жаҳон тарихи: (Янги давр. II қисм. 1800-1918 йиллар).-Тошкент: О'zbekiston, 2015.-Б.43.

⁸ Nuriddinov E.Z., Mirzayev G'.R. Jahon tarixi... –B.29.

⁹ Nuriddinov E., Zokirov Sh, Ismatullayev F. Jahon tarixi.-Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2019.-B.6.

4. Nuriddinov E.Z., Mirzayev G'.R. Jahon tarixi.-Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2021.-B.45.
5. Migration processes among developing countries: the Middle East.-USA: Massachusetts Institute of Technology, 1998.- P.24.
6. Martin Baldwin-Edwards. Migration in the Middle East and Mediterranean.-Athens: GCIM, 2005.- P.8.
7. Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. –Москва: Русское слово, 2006.-С.102.
8. Загладин Н.В. Истории России и мира в XX веке. –Москва: Владос, 2006.-С.18.
9. Волк С.С. Ближний Восток.- Москва: Просвещение, 1993.- С.14.